

דוקא, לעשות עבודה התרת נדרים יחד עם התרת נדריו (יו"ד סי' רכ"ח סט"ז ורל"ד סנ"ו ע"ש).

קו. המנהג להשתטח על קברי הצדיקים: בענין המנהג שיש נוהגים לילך לביה"ק בער"ה, כתב המשנה ברורה תקפ"א סקכ"ז: אך אל ישים מגמתו נגד המתים אך יבקש מהש"י שיתן עליו רחמים בזכות הצדיקים שוכני עפר. ומזה צ"ע על הרבה תפלות ומעני לשון הנדפסים בסידורים ותהלים וסליחות לער"ה שמכוונים אל המתים. אך ע"י בקצה המטה שם סקצ"ו שהאריך ליישב מנהג זה שאין בזה משום דורש אל המתים. וע"י בדרכי תשובה יו"ד קע"ט סקל"ו.

קז. ער"ה פיוט אחות קטנה: יש להפסיק: אחות קטנה, תפלותיה עורכה וכו' - ע"י לעיל ביו"כ קטן אות נב.

תפלות ראש השנה:

קח. בא"י עושה השלום. מנהג האשכנזים בחוץ לארץ שבעשרת ימי תשובה משנים סיום הברכה ל"עושה השלום" כמבואר במהרי"ל וספר המנהגים ולבוש סי' תקפ"ב ס"ה [ע"י בסדור רבי שבת סופר מפרעמיסלא עמ' 644]. וכן הנוסח בסדור רוקח [וכן מוכח מספר הרוקח סי' ר"ג, ר"ד ורי"ח], מחזור ויטרי, חיבור התשובה להמאירי עמ' 265. ויש פוסקים שהתנגדו לשינוי הזה [ע"י מטה אפרים סי' תקפ"ב ס"א וסכ"ב ובקצה המטה סק"ו ובתוספת מעשה רב אות נז]. ולענין עושה שלום במרומיו דתפלה ודקדיש ע"י בכף החיים סי' תקפ"ב סקט"ו ובסי' נו סקל"ח.

ובהנהגות רבי חיים וואלאזין "כתר ראש" סי' ק"ג באוהלי חיים אות נ"ב כתב: "רבינו הגר"א זל"ה בטל המנהג שמשנין נוסח אלו הג' ברכות היינו שאותן לבדך ביראה נעבוד, ועושה השלום בעשרת ימי תשובה, ומלך צור ישראל וגואלו [ע"י פאת השלחן הלכות ארץ ישראל סי' ב']

צח. בפזמון באשמורת הבקר: לשון זו לא תתכן ביום. וכן בסליחה "אליך הקל עיני כל יציר תלויות": שחרנוך קודם עמוד השחר.

צט. בעקידה איתן לימד דעת - לכן תפלתנו וענוינו: קאי אצום.

ק. בסליחה ה' א-לקי ישראל צדיק אתה - משענם צום ושק ומבטחם תפלה ותענית.

קא. סליחה ה' ה' קל רחום וחנון: ע"י א"ר סי' תקפ"א סק"ט בשם ספר חסידים סי' רנ שלא יתכן לומר סליחה זאת אלא א"כ המתפלל או הקהל בוכים, שלא יהא דובר שקרים.

קב. התרת נדרים: התרת נדרים צריך לעשותה בלשון שמבין, והתרת הנדרים הזאת אינה מועלת אלא לנדרים ששכת, אבל נדרים והנהגות שלא שכח צריך לפרטם לפחות לאחד מן המתירים, ויתירו כדין נדרי כל השנה על ידי פתח וחרטה, ואזי צריך שיהיה אחד בקי בהל' נדרים. ואם לא פרט אין הנדרים מותרים. (יו"ד רכת סי"ד ודרך החיים). ולגבי התרת נדרים דאורייתא אין סומכים על חזקה דרבא דבן י"ג הוא בחזקת גדול - וצריך דוקא שלמתירים יהיה רבוי שערות בזקנם אפילו אם אין השערות גדולות (יו"ד רכת סי"ג ברע"א ופ"ת).

קג. בפתחי תשובה יו"ד רלט סק"ו כתב שואפילו נזירות שמשון הוא נוסח מוטעה שהרי אין לו היתר עולמית. אך בהערות של בעל הקשי"ע על הקשי"ע סי' קכח סט"ז כתב יישוב לנוסח ע"ש - וכן הנוסח בשל"ה ריש מסכת יומא. וע"י קצה המטה תקפ"א סקצ"ג.

קד. בשל"ה נוסח המתירים הוא: מותרים לך מחולים לך שרוים לך ולא "יהיו מותרים". וע"י עוד כמה הערות בנוסח ההתרה בדברי האדר"ת הנדפסים ב"שיח תפלה" עמ' קמ"ט אות ל"א.

קה. אשה יכולה לעשות שליח לבעלה

סקכ"ד].

וז"ל צוואת השליה הנדפס בראש סידורו: "בתפלות ר"ה ויו"כ אצל בא"י עושה השלום, איתא שם נוסחא אחרינא המברך את עמו ישראל בשלום. לדפוס נוסחא זו: הגה"ה אמר המחבר כן נוהגין הספרדיים שאין משנין בזו החתימה מכל ימות השנה, וככה ראוי לנהוג כי המשנה ממטבע שטבעו חכמים לא יצא ידי חובתו והויא ברכה לבטלה. ומאחר שנוסח כל השנה הוא המברך את עמו ישראל בשלום, א"כ הוא בוודאי נוסח שטבעו חכמים. ולא מצינו בדברי חז"ל לשנות מר"ה עד יוה"כ כמו שמצינו בנוסח המלך הקדוש והמלך המשפט. ואף שרמוז זה הדבר בספר רוקח שכתב בס' ר"ה וסימן ר"ח לומר עושה השלום, ודורשי רשומות אמרו כי עושה השלום בגימטריא ספריא"ל וכו', הרבה טעו בענין הרוקח, כי אין כוונתו לשנות חתימת ברכת המברך את עמו ישראל בשלום חלילה, רק כשפוסע ואומר עושה **שלום** במרומיו מר"ה עד יוה"כ יאמר עושה **השלום** במרומיו. וכן מצאתי שכתב הרב הגדול המקובל האלקי האר"י ז"ל, ואף המסדר המהרי"ל, זהו תלמיד של המהרי"ל שכתב כל מה ששמע וטעה בשמועתו, והיה סובר שהכוונה היא על הברכה ואינו רק על עושה השלום כשפוסע, על כן שומר נפשו ירחק מזה ואל ישנה מטבע ברכה.

במערבית של ליל יום טוב אצל בא"י מלך צור ישראל וגואלו, איתא שם נוסחא אחרינא, לדפוס אצל זה: אמר המחבר הנוסחא הראשונה לא תזכר ולא תפקד, ובודאי המשנה ממטבע הברכה ואומר מלך צור ישראל, לא יצא ידי חובת הברכה ועושה ברכה לבטלה. ובודאי לא יצא דבר שאין מתוקן זה מיד מחבר הפיוטים מערבית ההם. ואם יצא מתחת ידו הוא כשגגה היוצאת מלפני השליט, כי מי נתן לו כח לשנות מטבע ברכה המוזכרת בתלמוד, שכן

אמרו בהדיא {פסחים קי"ז ע"ב} דצלותא גואל ישראל (דהשכיבנו) [דקריאת שמע] גאל ישראל. ולא די במה שהוסיף על הברכות בענין פיוטים ההם אשר הרבה פוסקים אוסרים לאומרם מפני הפסקה, ואיך יעלה על הדעת ואיך ימלא את לבו לשנות מטבע הברכה. ואני מעיד על זה כאשר זכיתי לבוא פה ירושלים עיר הקודש תוב"ב, בא לידי סידור קלף אשכנזי וכתוב גם במערבית נוסח בא"י גאל ישראל. וכן ראיתי בקצת סידורים שהם בדפוס. ובודאי טעות בא לעולם, על כן צריך למחות ולבטל זה הנוסח, וגם נ"ל.

ואל תשיבני משינוי מטבע בקרוב"ץ הנהוג באשכנזים באשר שמשנין נוסח ברכת המחזיר שכינתו לציון ואומרים שאותך לבדך ביראה נעבוד, כי גם זה נוסח קדמון כמרומוז ברש"י במסכת יומא ריש פרק בא לו כהן גדול {דף ס"ט ע"ב ד"ה ועל העבודה}, שכתב בהא דתנן שמברך כהן גדול רצה וכו' שאותך לבדך ביראה נעבוד {ועיי' לעיל ס"י מז}. גם המחבר הקרוב"ץ הקלירי היה תנא. והמנהג ספרדים שלא לשנות ואומרים תמיד המחזיר שכינתו לציון. "עכ"ל.

אך מקור נאמן לנוסח עושה השלום נמצא בדברי חז"ל בכמה מקומות כמו שכתב בהשמטות הירושלמי שבסוף ירושלמי ברכות סוף פרק ד' בהערה למטה: "כל הענין נמצא בילקוט שמואל רמז פ' ד"ה ותתפלל חנה בשם מדרש ילמדנו ובמקום המברך את עמו ישראל בשלום הנוסחא בילקוט עושה השלום. וכן במדרש תהלים מזמור כ"ט ה' יברך את עמו בשלום כנגד עושה השלום. וכן בהלכות גדולות דף 42 (הוצאת מקיצי נרדמים {צבלין תרמ"ח והוא צמחלורתס החלשה תשל"צ עמ' 55 ועמ' 57 וע"ש הערה 72 - ולא מנלתי הדברים צמחלורתס הרגילות של הלכות גדולות}) כתב אבל היכא דסיים עושה השלום וכו'. וכתב ע"ז הג"מ רבי עזריאל הילדעסהיימער משמע

תורה, שכבר הביא המג"א בסי' ס"ח בשם הירושלמי: **"אע"פ ששלחנו לכם סדר התפלות אל תשנו ממנהג אבותיכם"**. ובמג"א סי' תר"ץ סקכ"ב כתב: **"ומהר"א שטיין בביאורי סמ"ג {עשין פ"ט על 77 קע"ג עמ' 3} כתב הא דאמרינן מנהג עוקר הלכה היינו אפילו רוב דעות ס"ל אסור והתלמוד מסייע להו והמנהג (ה)בנוי ע"פ הפסיקתא או ספרים חיצונים אמרינן דמנהג עוקר הלכה דודאי כך קבלו אבותינו איש מפי איש"**. עכ"ל. הרי בשלשה נוסחאות אלו קיבלו אבותינו נוסח בני ארץ ישראל, ועל כן לא ראו הראשונים לערער על המנהג. ואם מנהג אבותינו היה טוב בעיני הראשונים, אכן מה נעני אבתריהו.

קט. בראש השנה שחל להיות בשבת: **ותתן לנו... ואת יום הזכרון הזה, זכרון תרועה:** כן הנוסח בהדיא במהרי"ל וספר אמרכל ומנהגי מהר"י טירנא. וכן הוא נוסח הרמב"ם וכן מוכח מתה"ד סי' קמה וכן משמע פשטות לשון מסכת סופרים פ"ט ה"ח והב"י בסי' תקפ"ב והשו"ע ומטה אפרים שם ע"ש. וכן הוא בנוסח הקידוש שבעמודי שמים. וכן מנהג הפרושים בירושלים וכן נוהגים הספרדים והתימנים. והטעם פשוט: דכתוב אחד אומר **יום תרועה** וכתוב אחד אומר **זכרון תרועה** בלי יום (ראש השנה כט ע"ב ע"ש). ומתוך המחזורים שלנו אין הכרע כי י"ל שכוונת הסוגר שבמקום **יום** יש לומר **זכרון**, כמו שנהוג הרבה בסוגריים שבסידורים. [ובסידור עבודת ישראל ואוצר התפלות טעו בזה - ואין להם על מה לסמוך].

קי. ה"רשויות" לש"ץ **"מסוד חכמים"** ו"אתיתי לחננד" וכו' בתחילת חזרת הש"ץ הם הקדמת הש"ץ לפיוטים, הנאמרים מיד אחריהם. ומשום זה במוסף יו"ט שני של ר"ה שאין פיוט באבות, גם אין אומרים **מסוד חכמים** (עטרת זקנים תר"א). ולכן אין ראוי לדלג הפיוט הראשון שאחרי הרשויות.

דכך נוסחו גם בכל השנה. וכן איתא במדרש ויקרא רבה פרשה ט' כו' וברוקח סוף סי' שכ"ו מביאו בשם מדרש ויכולו עושה השלום, והראשונים מביאים ב' הנוסחאות כמו בעל התניא [וכן הוא בשבלי הלקט השלם סימן י"ח שהתניא קיצר אותו] פתחו מלאכי השרת ואמרו ברוך עושה השלום. והכל בו כתב המברך עכ"ל. ובפרק השלום {שצקוף מק' לך אלץ} שבמסכתות קטנות כל הברכות חותמות בשלום עושה השלום. ובמס' סופרים {פ"י ה"ז כפי כוסה היסן שצהגות הגר"צ וכן הו"ל צמחזר ויטרי} לאמרו אחר עושה השלום. ובכוזרי מאמר ג' סי' י"ט וסומך לו עושה השלום. ועיין במקור הברכות בסדור רב עמרם גאון הנדפס בירושלים מה שהאריך בזה. מזה נראה שנוסחת אשכנז ונוסחת ספרד יש לכל אחת מן הנוסחאות על מה לסמוך. עכ"ל. גם בפיוט **"מי א-ל כמוך"** דשחרית דיום כפור שלפני ברכת קדושת היום, מעתיק חתימות ברכות שמונה עשרה, ומעתיק **"עושה השלום"**. והעיר ידידי הרב יצחק סץ שליט"א, שכן נראה גם מברכה אחת מעין שבע שאומרים בליל שבת: **"א-ל ההודאות, אדון השלום"** - שנראה שנוסח זה מקביל ל"עושה השלום" - דאילו לנוסח "המברך את עמו ישראל בשלום" היה צריך להיות כאן **"מברך עמו בשלום"**. הרי בזה בודאי תנוח דעתו של השלי"ה, שהרי מתבאר שהוא נוסח מקויים ע"פ חז"ל והראשונים דומיא דנוסח שאותך לבדך.

גם נוסח [מלך] **צור ישראל וגואלו** נמצא בירושלמי ברכות פ"א ה"ו וע"ש בגליון הש"ס שם. הרי גם זה הוא נוסח מקויים מחז"ל. ועי' ט"ז סי' ס"ו סק"ו ומשנ"ב שם וסי' רל"ו סק"ג וסדור רבי שבתי סופר עמ' 802 ובמילואים ובנספח למילואים.

והנה אף אם נימא שאין ליישב הבבלי עם הירושלמי, אכתי מנהג אבותינו הוא